

המפגש והחינוך

על הלם המפגש הצבאי
הרב יצחק נריה

מאמר זה נכתב לכל מי שהחינוך יקר ללבו. אמנם דן הוא בחזית שבעורף, אך נכונות מסקנותיו גם לשאר החזיתות. הורתו ולידתו מתוך תמיהה רבה שהתעוררה אצל המחבר, למראה בורות שהובילה להתבטלות של אנשים בחינוך הדתי במפגש עם תרבות המערב 'היפה והנאורה'. ייתן ד' שהדברים ימצאו אוזניים קשובות ולבבות שומעים, למען נלך בדרך טובים ואורחות צדיקים נשמור.

ראשי פרקים

א. הקדמה

ב. תיאור הבעיה

1. דעות קדומות בהכרת ה'אחר'
2. חוסר ההחשבה של התרבות החילונית ומעלותיה

ג. הצעות לפתרון

1. בחינוך הבסיסי – היחס הנכון לתרבותנו ולזו הכללית
2. לקראת המפגש – העמקה במצוות שבין אדם לחברו

ד. סיכום

א. הקדמה

כידוע, החינוך בחברה הדתית הוא במהותו חינוך מסתגר. החל מהגן ועד לישיבה, אנו מטפחים את הילדים, הנוער והבוגרים בחממות¹. אך בניגוד לציבורים דתיים אחרים, שבהם הרצון לחיות בחממה סגורה ומסתגרת הוא לנצח, אנו מצפים שהנערים יפרשו כנפיים ויתערו בחברה הכללית בכל דרך אפשרית, או בלשונונו 'לתרום לכלל ישראל'. יודגש, כי בניגוד לציבורים אלה, ב"ה לא קיים בציבור הדתי-לאומי מושג של 'אנ"ש' (אנשי שלומנו), אלא כאשר אנו מדברים על כלל ישראל הכוונה היא באמת לכלל ישראל כולו. וזאת למודעי: אמירה זו אינה גישה חינוכית בלבד, אלא תפיסת עולם דתית, המבוססת על דברי חז"ל² במקומות רבים, ויש לה נפקא מינות הלכתיות באשר

1. למען הסר ספק – טוב הדבר, וכך ראוי ויאות, שהרי אילולי כן, הבלבלו וחוסר הידע מהי הדרך, פושה היה בכל.
2. עיין לדוגמא מגילה כה ע"א: "יברכך טובים – הרי זו דרך המינות", שם ברש"י: "שאינו כולל רשעים בשבחו של מקום, וחכמים למדו (כריתות ו ע"ב) מתלבנה, שריחה רע ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת, שמצריכן הכתוב בהרצאתן להיותן באגודה אחת" ושם בגמרא דין זה של המשנה נתפס בפשטות וללא עוררין, בניגוד לשאר הדינים במשנה, שהגמרא שם מבררת את מקורם.

להגדרת הצד הסגולי של עם ישראל. תפיסה זו, באה לידי עומק, פירוט והרחבה מפיו ובכתביו³ של מרן הרב קוק זצ"ל⁴.

על פי רוב, **המפגש** עם החברה הכללית והיציאה מהחממה הדתית ללא מסגרת תומכת, מתרחש באוניברסיטה, ואכן רבים חללים הפילה. יש נטייה בציבור לחשוב, שהחללים הושפעו ונפלו שדודים בשל **התוכן** של הלימודים, והסתירה בין אותו תוכן לימודי לעולם הדתי שלנו. אך למיטב הכרתנו, לא פחות השפעה, וסביר להניח שיותר, יש **למפגש** עם החברה הכללית. המפגש עם האחר דרך חייו ותרבותו, פנים אל פנים, מתוך שוויון והערכה הדדית, מהמם ופוגע באוֹשִׁיּוֹת ההכרה הדתית של הנוער הדתי. זעזוע זה מתרחש כאמור לא רק על ספסלי האוניברסיטה ובשיחת רעים בקפיטריה, אלא פעמים רבות ביתר שאת, במפגש שבזמן השירות הצבאי הלא קרבי. השאלה שאנו מבקשים לדון בה היא עד כמה החינוך הדתי משפיע על ההיפגעות **מהמפגש**, ומה התוצאות של סוגי חינוך שונים כהכנה הכרחית למפגש שהוא מחד גיסא בלתי נמנע, ומאידך גיסא רצוי.

ב. תיאור הבעיה

1. דעות קדומות בהכרת ה'אחר'

נפתח בתיאור קצר של מעשה שהיה וממנו נשתדל להקיש וללמוד לכלל כולו: יש לי ידיד קרוב שעבר את המסלול הידוע של חינוך דתי: ישיבה תיכונית, ישיבה גבוהה, ואחר כך עבר לישיבת הסדר. בהגיעו לשירות הצבאי, החלו ספקות רבים מכרסמים בו. "מה קרה לך?" שאלתי אותו. תשובתו היתה: "תמיד חשבתי שהחילונים ריקים מתוכן, ללא ערכים. והנה, אני נפגש עם מיטב הנוער החילוני, משוחח אתם, מבלה אתם, בנים ובנות, שעות על גבי שעות במשמרות משותפות בחמ"ל בחיל המודיעין. הם חבר'ה נפלאים, ברמה גבוהה, ואפילו יותר כיף לי אתם מאשר עם חברי הדתיים". למפגש זה היתה השפעה מכריעה על כל מהלך חייו, הן בחירת לבו והן השקפת עולמו הושפעו עמוקות ממפגש זה.

תשובה זו יכולה להדהים חלק מהקוראים על הבורות של הנוער הדתי והסטיגמטיות ביחס לציבור הכללי, או יכולה היא להדליק נורה אדומה, בוהקת ומהבהבת בלב כל מי שהחינוך הדתי יקר ללבו. נגזרת של חינוך זה היא, שרבים מבני הנוער גדלים ומתבגרים בחממה, כי כך טוב וראוי שיהיה,

3. "תורת חוץ-לארץ אינה מכרת, רק לדאוג בעד הנפש הפרטית... לא כן היא תורת ארץ-ישראל – היא דואגת בעד הכלל..." משנת הרב עמ' ב בשדה הראי"ה עמ' 194, עיין שם בכל הפרק. ושם בעמוד 305 בשם הרב חרל"פ: "כשמגיע תור התגלות צעדי הגאולה – ראשית התשובה היא לשוב אל מושגי הכלל הנעלם של ישראל... לחפון שיהיה כלל ישראל, מלכות ישראל ומדינת ישראל". והדברים ארוכים ועתיקים.

4. כדי להמחיש את התהום, אשתמש בסיפור קצר, על שיחה שהתנהלה בין אבי מורי (הרב משה-צבי נריה זצ"ל) לבין אברך מהציבור המכונה 'חרדי': אבי שאלו לפשר עניין תפילה בציבור, ותשובתו היתה שהעניין נובע מהכתוב: "הן אל כביר ולא ימאס" (איוב לו ה) – אין ד' מואס בתפילתם של רבים. אבי הוסיף ושאל: "אם כן יוצא, שאצלך הכלל הוא רק אמצעי למילוי רצונותיו וצרכיו של הפרט?" והאברך ענה בלי למצמץ: "כן!". המעשה הזה כל כך מבטא את התהום הפעורה בין שימוש אמתי במושג 'כלל ישראל', שכולל השפעה מבפנים להיות ממש לאגודה אחת, לבין ציבור שרוכב על החמור (עיין תענית כ ע"א וע"ב במעשה דר' אליעזר ברבי שמעון, ואגרת מסע המחנות של הרב זצ"ל, מאמרי הראי"ה עמ' 76).

אולם המחיר שמשלמים הם, שלא מתרחש שום מפגש אמת⁵ עם בני נוער חילוניים ועם החברה החילונית. יודעים הם כמו כולנו שיש ציבור כזה, אך זהו הציבור ה'אחר', שאמנם הוא קיים, אולם הוא בעיקר מרגיז ולא רלוונטי לחייהם.

נקודה פנימית ועמוקה נוספת ביחס לציבור הכללי שזקוקה לחידוד ולבירור היא, שאין זה רק ציבור 'אחר' ומרגיז, אלא לצערנו, הרבה פעמים הזהות המגדרית שלנו היא, שאנחנו לא כמותם! רבות הפעמים שבהן מחנכים ומחנכות דתיים מדברים על הציבור החילוני-חולני ותחלואיו המרובים. מתוך כך מדגישים הם, עד כמה טוב לעומתו החינוך והנוער הדתי. אמנם היתר זה מעוגן בהלכה⁶, ופעמים רבות צריך להשתמש בו, אך יש בשימוש בהיתר זה פוטנציאל לנזק רב, שאם לא מודעים לו ולא נשמרים מפניו הוא מסוכן מאוד. ברור לכל שמותר לחנך על ידי, ובאמצעות, ציון מגרעות האחר, אך יש להיזהר עד מאוד מהתפיסה שפל מה שיש באחר, אלו המגרעות שאותן ציין המציין. ביותר יש להיזהר מתפיסה מעוותת של המציאות, שהזהות של הנער הדתי היא, שהוא לא חילוני. כאילו אין לו משלו כלום, אבל הוא לא חילוני, בחינת דבריו הנפלאים של האדמו"ר מקוצק:

"אם אני – אני, כי אתה – אתה,

אז אני – לא אני, ואתה – לא אתה.

אבל

אם אני – אני, כי אני – זה אני,

ואתה – אתה, כי אתה – זה אתה,

אז אני – אני, ואתה – אתה."

2. חוסר ההחשבה של התרבות החילונית ומעלותיה

מתוך חשש שתלמידינו ייגררו אחרי תרבות זרה, נוטים אנו לזלזל בכל סממן תרבותי הקיים בציבור החילוני, אף על פי שלנו כמבוגרים ברור, שלא הכל רע ויש אף יסודות חיוביים שכדאי לאמצם. חשש זה, עם כל נכונותו, נובע מהפחד שלנו. רוצים אנו לנתח את מקורו, ולנסות להציע דרך להתמודדות.

5. ודאי שיש השקה והכרה הדדית דרך אמצעי תקשורת למיניהם, אך כאמור אין זה מפגש אמת.
6. אך לצערנו, עקב חוסר עיון ההיתר מתפספס, הן מפני שלא משתמשים בו מספיק כשצריך, והן מפני שלא נזהרים מאזהרות הח"ח שם. וכך כותב החפץ חיים בשמירת הלשון לה"ר כלל ד אות י: "ואף על פי כן, אם רואה אדם באחד מדה מגנה, כגון, גאווה או כעס או שארי מדות רעות או שהוא בטלן מתורה וכיוצא בזה, נכון לו לספר דבר זה לבנו או לתלמידיו ולהזהירם, שלא יתחברו עמו, כדי שלא ילמדו ממעשיו, כי העקר מה שהזהירה התורה בלשון הרע, אפלו על אמת, הוא אם כונתו לבזות את חברו ולשמח לקלונו, אבל אם כונתו לשמר את חברו שלא ילמד ממעשיו פשוט דמתר ומצוה נמי איכא (גם כן יש). אך באופן זה וכיוצא בזה נראה, דמצוה להמספר לבאר הטעם, למה מספר בגנותו של חברו, כדי שלא יטעה השומע להתיר על ידו יותר מזה, וגם שלא יבוא לתמה עליו, שהוא סותר את עצמו, כי פעם יאמר לו, שאסור לספר אפלו על אמת, כמו שיתבאר לקמן בכלל ט, ומצוה רבה היא להפריש בניו הקטנים מזה העון, ועתה הוא מספר בעצמו".

חז"ל מבארים⁷, שברכת ההבדלה "אתה חוננתנו" בתפילת ערבית של מוצאי שבת, נאמרת בברכת הדעת, כי אם אין דעת – הבדלה מניין? כדי להבחין בין דברים שונים צריך **דעת**. ככל שההבדל פחות בולט יש צורך ביתר דעת והעמקה, כי במבט החיצוני הדברים נראים זהים מאוד, ולכן רק באמצעות הדעת ניתן לחלק ביניהם, אף על פי שהם נראים אותו הדבר. ומפורשים הדברים יותר בדברי רש"י:

מתוך שהיא חכמה – החכם יודע להבדיל בין קדש לחול ובין טמא לטהור⁸.

אם יש למבדיל דעת – ההבדל בינו לאחר ברור. מה שאין כן אם הוא חסר דעת. יכול להיות שישאל מה ההבדל? כגון בין דתי לשאינו, בין יהודי לגוי. **יש צורך להרבות בדעת, כדי שיֵדע האדם מה הוא עצמו ומי הוא הזולת על החסרונות והיתרונות שיש לו ולזולתו.**

ואכן לא כולם באים לצבא חמושים **בדעת**; יש שבאים חמושים, אך בדעה קלוקלת ובהבנה לא נכונה מי הם ומהי דרכם, לכן יחסם אל אחינו החילוניים הוא כאל כלי ריק, והמפגש החברתי הרסני כל כך.

בחור שמגיע לצבא עמוס בתובנות שגויות שכאלו, אם יהיה במסגרת דתית בצבא כגון במחלקת ההסדר, הקבוצה **מכוחה ככזו** ומייחודה תחזק את הפרט, ותוך כדי השירות הצבאי תתגבש בינה לבין עצמה. או בחור כנ"ל שמגיע למסגרת קרבית לבדו, המפגש אכן יהיה קשה, אבל עם כל הקושי הראשוני, הרי שהגיבוש החברתי שייווצר סביב מטרות הלחימה יקל את המפגש, כי המוקד אינו המפגש, אלא הלחימה והאימונים המפרכים.

אולם קשה שבעתיים המפגש עם חיילים וחיילות חילוניים במסגרת לא קרבית. פתאום מגלה העין של החייל הדתי את הציבור החילוני ה"נאור"⁹. ציבור בעל השקפת עולם ותרבות משלהם, בעל סדר יום לאומי שונה מסדר היום הדתי, וערכים אוניברסליים, שהחייל כלל לא ידע על קיומם. הוא עומד נדהם ונפעם. לפעמים, כאשר הציבור שסביבו מדבר על מוסיקה, אמנות, ספרים או תיאטרון, הוא לא רק נדהם, אלא מרגיש בור בנושאים אלה, שאין לו בהם יד ורגל. אז, הספקות והשאלות מבצבצות ועולות ביתר שאת וביתר עז: האם אכן הם כלים ריקים, בורים ועמי-ארצות, או שהם כלים מלאים בתוכן "אחר"?

ג. הצעות לפתרון

כדי להתמודד עם בעיה זו ניתן להציע כמה דרכים, שכל אחת כשלעצמה אינה מושלמת, אך בשילובן יחדיו יכולות הן להכין למפגש ולהשפיע עליו:

7. ירושלמי ברכות ה ב: "כרבי, דר' אומר: תמיהני היאך ביטלו חונן הדעת בשבת. אם אין דיעה – תפילה מניין? וכה אם אין דיעה – הבדלה מניין?".

8. על אותה ההלכה בבבלי ברכות לג ע"א.

9. מושג מתקופת ההשכלה שנהפך למטבע לשון, אף על פי שלדעתי עצם הטמעתו בשפה היא בעייתית, שהרי עם הספר תמיד היה עם נאור! [כי היא חכמתכם ובינתכם... ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה... ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת" (דברים ד ו-ח)]. אין אנו זקוקים למוסר של גויים כדי להיחשב נאורים, ואין כאן מקום להאריך בזה.

1. בחינוך הבסיסי – היחס הנכון לתרבותנו ולזו הכללית

סוד מרע – אין לחשוף את תלמידינו בישיבות¹⁰ למחזות תיאטרון למשל, ולו רק בשל הסיבה שבקושי רב יש זמן ללימודים תורניים בעומק¹¹. מה עוד שבנוסף, כדי ללמוד "חכמה יוונית" יש צורך בשעה שאינה מן היום ואינה מן הלילה¹². לכן, אף על פי שיש פעמים רבות במחזות תיאטרון מסרים חשובים ביותר ולא רק בידור זול, כמו גם במוסיקה שיש בה עומק, וכן באמנות בוודאי יש עומק רב, למרות צדדים טובים אלה, אין לנו האפשרות להפליג למחזות הללו. אולם בד בבד, יש להיזהר מאוד מזלזול, מפגיעה ומציניות כלפי ה"תרבות" האחרת. וביותר יש להיזהר מלהציגה ככלי ריק, אלא לבאר את ההתנגדות, אם יש, למסריה הגלויים והסמויים ואת אי היכולת שיש לנו לעסוק בדבר, למרות חשיבותו, מפאת רצוננו לעסוק בדברים בעלי חשיבות רבה יותר.

לדוגמא, עולם הנגינה הוא עולם מלא וכבר ידוע מה שמצוטט בשם הגר"א: "שאם לא היתה מצוות תלמוד תורה – הוא היה לומד מוסיקה"¹³. אם תלמיד ישמע אמירה שכזו לגבי מוסיקה – הוא כבר לא יזלזל בה. וכנים הדברים גם לגבי ספרות ואמנות, שאין צורך ללמדן כדי לא לזלזל בהן, אלא רק להציגן באור נכון יותר בפני תלמידינו.

עשה טוב – יש ללמד את תלמידינו את עומק תרבות ישראל ואת אי ההסכמה שיש לנו עם תרבות אומות העולם. ניתן לשם כך להשתמש שוב בהדגמה מעולם המוסיקה, שכבר הגיע לטיפוח ולפיתוח המאפשרים להבחין בין מוסיקה יהודית למוסיקת עולם זר. כן קל מאוד לעסוק בנייתוח תכנים בסרטים¹⁴ או מחזות שונים ולבאר את נקודות ההסכמה ואי ההסכמה שלנו ביחס אליהם.

לאור חינוך שכזה, המפגש לא יהמם כל כך, אלא הנער ידע להעריך ולכבד את עולמם הפנימי של אחרים, ויאהב ויזדהה עם עולמו הפנימי שלו ושל רבותיו. מתוך כך, אולי גם יצליח לשכנע בדרכי נועם את בני שיחו (מתוך בסיס היכרות מסוים), לא לרעות בשדות זרים אלא לשתות מים חיים מבארה של תורה.

2. לקראת מפגש – העמקה במחזות שבין אדם לחברו

בבתי המדרש, ובכל מקום אחר שבו מכינים את התלמידים לקראת שירותם הצבאי, עוסקים בלימוד ההלכות לקראת הצבא. ואכן עושר גדול התעשרה הספרות התורנית בהלכות-מדינה ובדיני-מלחמה, אך לא זהו סוג החימוש הדרוש בהכרח למשרתים בַּתפקידים תומכי הלחימה. הם אינם

10. הן התיכוניות והן הגבוהות וההסדר.

11. כל זאת כמובן, בלא להתייחס לשאלת הצניעות שגם היא כבדת משקל ובעייתית ביותר ברוב המחזות.

12. על בסיס דברי ר' ישמעאל לבן אחרות במנחות צט ע"ב.

13. פאת השולחן דף ה ע"א עמודה שמאלית, וראה גם בהקדמת הגר"א לאוקלידוס. ומצאתי בכתבי סבי זצ"ל בליקוטי הרא"ה עמ' 375: "להגר"א מוולנה ז"ל גילו מן השמים פירושים מרובים על הפסוק 'עלו זה בנגב' ובין הפירושים היה גם ניגון לפסוק זה וכו'" – עיין שם. ומופיע גם בנר למאור עמוד יח בהקדמת מו"ר אבי שליט"א, וע"ע בליקוטי רא"ה עמ' 377 הספד הרב זצ"ל על החזן ר' יוס'ה רוזנבלט.

14. בהרבה ממוסדות החינוך מתקיימת צפייה מודרכת.

זקוקים רק לשאלות על לחימה בצבא, ענייני שבת, פיקוח נפש וברכות. אמנם אלה נושאים חשובים עד למאוד, אך פחות רלוונטיים לתפקידם הצבאי.

יש חובה להכין אותם **למפגש!** וזאת ניתן לעשות רק על ידי לימוד בעומק של מקצוע אחר בהלכה, "**בין אדם לחברו**". החימוש המינימלי שזקוק לו כל משרת בתפקיד שאינו קרבי הוא בעיקר ספר "חפץ חיים", בכדי לדעת מתי לנצור את הלשון, שהיא היא הכלי המרכזי שבו הוא משרת את המדינה. בניגוד ללוחם המשרת את המדינה בגופו, רוב תומכי הלחימה משרתים אותה בשכלם ובכלי הביטוי שלו, שהוא ה"רוח ממללא"¹⁵. הלשון – יכולה היא להטותו לחיים או למוות ואף להבליט את הנהגותיו, ובזכותה יקדש שם שמים. וכך מלמדנו הנשר הגדול:

תלמיד חכם לא יהא צועק וצווח בשעת דבורו כְּבְהִמּוֹת וחיות, ולא יגביה קולו ביותר, אלא דבורו בנחת עם כל הבריות, וכשידבר בנחת יזהר שלא יתרחק עד שִׁירָאָה כדברי גסי הרוח, ומקדים שלום לכל האדם כדי שתהא רוחו נוחה הימנו, ודן את כל האדם לכף זכות, מספר בשבח חבריו ולא בגנותו כלל, אוהב שלום ורודף שלום, אם רואה שדבריו מועילים ונשמעים אומר, ואם לאו – שותק. כיצד? לא ירצה חבריו בשעת כעסו, ולא ישאל לו על נדרו בשעה שנדר עד שתתקרר דעתו וינוח, ולא ינחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו, מפני שהוא בהול עד שיקברהו, וכן כל כיוצא באלו, ולא יראה לחבירו בשעת קלקלתו אלא יעלים עיניו ממנו, ולא ישנה בדבורו, ולא יוסיף ולא יגרע אלא בדברי שלום וכיוצא בהן. כללו של דבר אינו מדבר אלא בדברי חכמה או בגמילות חסדים וכיוצא בהן...¹⁶

זו דוגמא אחת מני רבות בתחום הכביר של בין אדם לחברו. בנשק זה עלינו לחמש את לבם ונפשם של תלמידינו לקראת השירות הצבאי. תחום המצוות שבין אדם למקום הכרחי אף הוא, וכאשר הוא נסדק ח"ו, ישנה פגיעה חמורה בראיית דמותו הדתית של החייל בעיני הסביבה¹⁷, אבל התחום של בין אדם לחברו הוא התחום שבו **המפגש** מתרחש! רק הלימוד של תחום זה בעיון, בכל המצוות שבין האדם לחברו, וההקפדה עליהן, יובילו להערכה רבה¹⁸ ולנתינת אמון בחייל הדתי. וממילא יהיה ניכר לעין כל שיש כאן יהודי של צורה¹⁹. בעיני, זהו אולי פירוש נוסף לדברי חז"ל הבאים:

דתניא אמר רבי יוסי כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה: "והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העֶנָר באפלה". וכי מה אכפת ליה לעוור בין אפילה לאורה? עד שבא מעשה לידי. פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפלה, וראיתי סומא שהיה מהלך בדרך ואבוקה בידו.

15. תרגום אונקלוס "לנפש חיה" בראשית ב ז.

16. רמב"ם, הלכות דעות ה ז.

17. אמנם לעיתים תחום מצוות זה משמש כגורם מנתק חברתית, מאחר שהדת נתפסת בקרב אלה שאינם שומרים תורה ומצוות רק כשייכת למקצועות של בין אדם לקונו. עובדה זו יוצרת חייך בין החייל המאמין לסביבתו שאינה כמותו.

18. עיין פרקי התקרבות של תשובת הדור. בסוף אורות התשובה מהדורת 'אור עציון'.

19. פעם נסעתי במונית, והנהגה התפעל באוזני מכך, שכאשר הוא לוקח נערות דתיות, והאחת יורדת – אין חברותיה מרכלות עליה, והן מדברות בנימוס וללא חוצפה.

אמרתיו לו: 'בני, אבוקה זו למה לך?' אמר לי: 'כל זמן שאבוקה בידי בני אדם רואין אותי ומצילין אותי מן הפחתין ומן הקוצין ומן הברקנין'²⁰.

האדם הולך בחושך, החיים מחשיכים את האור האלוהי. אם אין נר מצווה עלי ראשו, שמצהיר ומנהיר את מעשיו, ומבדיל אותו מהסביבה – עלול הוא ליפול ולהיחבל מקוצים ומברקנים. אך אם הכל מבדילים בינו לאחרים, הרי זה מפני שגורם לו אור המצוות להיראות ולבלוט. ואפילו אם חס ושלום עיוור הוא, עיניו אינן רואות את האמת, ולא יכול הוא לעזור לעצמו – מתוך שמירה על המצוות, החברה תעזור לו לשמור על עצמו ובני אדם יצילו אותו מהקוצים ומהברקנים, באמרם לו: "כך לך לא יאה!" אך כל זה בתנאי שיראו את המצוות כאור, וזוהי מעלתן של מצוות אלו שבין אדם לחברו, שכולן מתאימות לכל אדם באשר הוא. טרם שמענו מישוה מתפלא: 'למה אינך מקלל?', 'למה אינך משקר?' או 'למה אינך דובר לשון הרע?' וכדו', אלא רק דברי הערכה למי ששומר פיו ולשונו.

וכפי שכותב הרמב"ם:

משאו ומתנו של תלמיד חכם באמת ובאמונה: אומר על לאו לאו ועל הן הן, מדקדק על עצמו בחשבון ונותן ומוותר לאחרים כשיקח מהן ולא ידקדק עליהן, ונותן דמי המקח לאלתר ואינו נעשה לא ערב ולא קבלן ולא יבא בהרשאה, (אינו) מחייב עצמו בדברי מקח וממכר במקום שלא חייבה אותו תורה, כדי שיעמוד בדבורו ולא ישנהו, ואם נתחייבו לו אחרים בדין מאריך ומוחל להן ומלוה וחונן, ולא ירד לתוך אומנות חבירו, ולא יצר לאדם לעולם בחייו. כללו של דבר: יהיה מן הנרדפים ולא מן הרודפים, מן הנעלבים ולא מן העולבים, ואדם שעושה כל המעשים האלו וכיוצא בהן – עליו הכתוב אומר 'ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר'²¹.

רק מתוך חינוך שכזה, ואורח חיים מושלם, שמאזן בין המצוות שבין אדם למקום לבין מצוות שבין אדם לחברו, ניתן וצריך לתרום לכלל.

ד. סיכום

שואפים אנו להגיע ל"וכל בניך למודי ד"²² וששום תלמיד מתלמידינו לא יקדיח תבשילו ברבים. לכן עלינו לציידם לקראת המפגש. לעניות דעתי, החימוש הרוחני, שבו צריכים להתמקד הרבנים והמחנכים בהכשרת בחורינו לעורף צה"ל, הוא העיסוק לעומק במצוות שבין אדם לחברו, ובהתפרטויות שלהן בכל הסיטואציות המזדמנות חדשים לבקרים. זאת למען יראו כולם, וירגישו החייל עצמו, את קדושת חיי התורה ועוצמתם בכל דרכיו, נתיבותיו ופניותיו.

20. מגילה כד ע"ב.

21. הלכות דעות ה יג.

22. ישעיהו נד ג.